

מכתלי בית הדין

תשובות אקטואליות
בענייני חושן משפט
על הפרשה

גיליון רצ"ט, פר' נשא תשפ"ה

משולחנו של הגאון
רבי מנחם מנדל
פומרנץ שליט"א
ריש מתיבתא 'עוז והדר'

כספי בעל חוב גוי לידי הנושים

אלא 'לאשר אשם לו', ואשם היינו קרן, משמע שיש לתת למי שהקרן בידו.

שיעבודא דרבי נתן בנכרי והפקעת הלוואתו

אמנם התומים (סימן פו ס"ק יג) סבר שלא שייך שיעבודא דרבי נתן כלפי גוי, שכן הפקעת הלוואתו מותרת, ומיד כשהנכרי הלוח לישאל פקעה ההלוואה. בדיונו בעניין זה, הביא התומים תשובת מהר"ם מרוטנבורג (פראג סימן רנג) העוסקת בסיפור שבו אדם הגיע לנכרי והתחזה לשליח של ראובן, באומרו שהוא בנו, כדי שהנכרי יפרע לו את חובו. הנכרי האמין למתחזה ושילם, וכעת בא ראובן לתבוע

ששאל סוס מגוי אחד ואדם אחר הכה בסוס, והגוי תובע עבור כך שלוש מאות זהובים. השיב הרא"ש שמצד הדין חייב המזיק לשלם מה שישומו בית דין שנפחתה הבהמה בשביל ההכאה. אמנם אם צריך השואל לשלם לגוי יותר ממה שנפחת דמי הבהמה, אותו נזק אין המזיק חייב לפרוע, שאם הגוי נוהג עמו שלא על פי דין, אין זה נוגע למזיק שלא הזיק בכוונה. ועל אף שאמרו (בבא קמא לח.) שמזיק ממונו של גוי פטור, כתב בחזון איש (בבא קמא סימן י ס"ק יד) שזה דווקא בשור של ישראל שנגח לשור של גוי, שבוה למדנו שפטור, אבל אדם המזיק לגוי חייב.

ותמה החזון איש (בבא קמא סימן י ריש ס"ק יד) שהרי השואל אינו בעל דינו של המזיק כלל, כי הבהמה אינה של השואל, ומצד חיוב שמירה של הבהמה הרי לא התחייב, שהרי קיימא לן (סימן שא סעיף א) שאין דיני שומרים בגוי, ואם כן מאיזה צד מחייבים את המזיק לשלם לשואל.

וביאר החזון איש שחיוב המזיק לשלם לשואל מבוסס על דין שיעבודא דרבי נתן. שכן כאשר השואל כבר שילם לגוי, זכאי הוא לתבוע את דמי הנזק מהמזיק, מאחר שהגוי גבה ממנו תשלום שלא כדין, בעוד שהמזיק משועבד לגוי בגין הנזק שגרם. נמצא אפוא שהמזיק חייב לגוי,

והגוי חייב להשיב לשואל, ולפיכך רשאי השואל לתבוע ישירות מהמזיק מכוח שיעבודא דרבי נתן. הלכה פסוקה היא (חו"מ סימן פו סעיף א) שאם ראובן נושה בשמעון, ושמעון נושה בלוי, מוציאים מלוי ונותנים לראובן, כמו שכתוב (במדבר ה ז) 'ונתן לאשר אשם לו'. ודרשו חז"ל (ב"ק קי.) ממה שלא נאמר 'ונתן לאשר הלוהו'

שכונה חשובה בברוקלין, מתקיימת קהילה חרדית מפוארת. יהודים רבים מתוך הקהילה, עבדו משך שנים רבות בחברת הבנייה של הקבלן והיזם הנכרי, מר קליפטון.

מר קליפטון היה ידוע כאיש עסקים ממולח שתמיד מצא דרך להרוויח כסף רב, אך משום מה תמיד התעכב בתשלום משכורות לעובדיו היהודים. במשך השנים הצטבר חוב של מאות אלפי דולרים כלפי העובדים.

בחודש אדר האחרון, לאחר שהתברר כי מר קליפטון תומך פעיל בארגון הטרור חמאס, הוא נאלץ לברוח מארצות הברית כאשר הוא משאיר אחריו חובות עצומים לעובדים שהגיעו לסכום של כשמונה מאות אלף דולרים, לאחר בירור קצר נודע כי מר קליפטון ברח למדינה רחוקה במזרח אירופה, שם קשה מאוד להשיגו.

והנה, ר' משה יצחק גרינבלט, שכנו של ר' שמואל זלמן, סיפר עם תום סעודה שלישית, אחר צאת הכוכבים של מוצאי השבת, כי כחצי שנה לפני שמר קליפטון נעלם, הלוח לו הסוחר סכום של חמישה-עשר אלף דולר לצורך עסקה מסוימת. הכסף עדיין מונח בידיו של ר' משה יצחק, והוא התכוון להחזירו למר קליפטון ברגע שימצא אותו.

כשמעו זאת העובדים החרדיים שנתרו ללא משכורת, טענו כי מאחר שהסוחר חייב להם כספים רבים, ומאחר שכעת הוא פושט רגל, הרי שהכסף המצוי בידיו של ר' משה יצחק צריך להינתן להם, הנושים. ר' משה יצחק מצידו חשש לפעול לבדו, ועל כן החליטו חברי הקהילה לפנות עם השאלה ולברר האם על פי הדין מחויב ר' משה יצחק גרינבלט למסור את חמישה-עשר אלף הדולר שיש בידו לידי חבריו הנושים?

תשובה

פקדון של גוי ביד ישראל שהוזק

הרא"ש (כלל קא אות ה) נשאל אודות מי

את כספו, אך הנכרי אין ביכולתו לשלם. פסק מהר"ם שהואיל וגזל כזה שיש בו חילול השם, אסור לכל הדעות, חייב המתחזה לפרוע למלוה של הנכרי מדין שיעבודא דרבי נתן. זאת מאחר שהמתחזה חייב להשיב לנכרי את מה שנטל ממנו שלא כדין, והנכרי חייב כסף לראובן. לפיכך, יכול ראובן לקחת את הכסף ישירות

ממי שחייב לנכרי מדין שיעבודא דרבי נתן, ואין
הבדל בעניין זה בין נכרי לישראל, כיון שמי
שהקרן שלו, דהיינו האשם, הוא ישראל.

מדייק התומים שמשמע מדברי מהר"ם כי
דוקא בגזל האסור מן התורה או משום חילול
השם, בזה אומרים שאילו היה הנכרי תובעו,
היה חייב להחזיר לו, ולכן גם ישראל יכול
להוציא ממנו מדין שיעבודא דרבי נתן. אולם
לא כן בהלואה, שהרי קיימא לן (סימן שמח
סעיף ב) שהפקעת הלוואת נכרי מותרת, ואם
הנכרי תובע מישראל בבית דין להשיב מה

**ולכן העלה החזון איש שההלואה אינה
פוקעת והחוב נשאר קיים, רק שאינו חייב
מדין 'פריעת בעל חוב מצוה' לשלם את
חוב ההלוואה. ועוד כתב שאפשר שאם
הלוח מתכוון בפירוש להפקיעה היא
פוקעת, אלא שאם הוא עומד לפרעה
מפני חילול השם או דרכי שלום או
כדי שילוה לו פעם נוספת לא פקעה
ההלואה, ובנידון של הרא"ש מדובר
כאשר המזיק התכוון לשלם להגוי**

שהלוה לו, היה נפטר בדין ישראל. לפיכך,
ברגע שהגיעו מעות הנכרי לידי ישראל, פקע
שיעבודו של הנכרי באפקעתא דמלכא, ובמה
שתעבד לישראל השני מלוה של הנכרי. ואינו
דומה לדינו של מהר"ם, כיון שבהלואה הופקע
החוב ואין בזה עוד שיעבודא דרבי נתן.

התומים הוסיף חילוק בעניין זה: אם הלוח
נכרי לשמעון תחילה, ואחר כך לוח הנכרי
מראובן, בזה ברור שלא נשתעבד שמעון
לראובן, כי מיד בקבלת המעות פקע שיעבודו.
אולם אם היה ההיפך - שתחילה לוח הנכרי
מראובן ואחר כך הלוח לשמעון - יש לומר
שראובן יכול לטעון כלפי שמעון כיצד יפקיע
את שיעבודו, שהרי הנכרי היה חייב לראובן,
ומיד כששמעון קיבל את המעות מהנכרי,
נשתעבד לראובן, כיון שהנכרי הוא כשלוחו של
ראובן בשיעבודו מגזירת הכתוב מדרבי נתן,
ואם כן חיובו של שמעון הוא לראובן ולא לנכרי.
עם זאת, סיים התומים שהדבר עדיין צריך עיון
אף שכך נראה מסברא, לפי שבתשובת מהר"ם
מרוטנבורג הנזכרת החוב של הגוי לישראל קדם
להתחזות של הגזלן ולחיובו לגוי, ואף על פי
כן לא חייבו מהר"ם מצד שלא מועילה הפקעת
הלוואתו שכבר קדם החוב לישראל המלוה, אלא
רק מצד שלכולי עלמא גזל הגוי אסור כשיש
חילול ה'.

החזון איש (ב"ק סימן טו ס"ק לט) הביא את
חילוקו של התומים, ותמה טובא, שהרי לדעת

התומים התורה מבטלת את החוב לגוי ונמצא
שמעולם לא נתחייב לגוי והמעות שקיבל מהגוי
הם כמעות מתנה, ומה שייך לבוא עליו מכח
שיעבודא דרבי נתן.

והנה לדברי התומים שחיוב לגוי פוקע מן
התורה, הגם שהגוי חייב לשואל אחרי שגבה
ממנו שלא כדין, אין השואל יכול לחזור על
המזיק שחייב לגוי, שהרי החוב של המזיק
פקע מיד אחר שהזיק, ואין כאן שיעבודא
דרבי נתן. אך החזון איש (ב"ק סימן י ס"ק
יד) הביא את דברי התומים שטען שההלואה

פקעה מאליה, ותמה על כך
מהדין המובא בגמרא (בבא
מציעא עב). שנכרי שהלוה
ואחר כך התגייר גובה את
חובו, ומבואר שלא פקעה
ההלואה מאליה. עוד מצאנו
בר"ן (נדרים כת). שכתב
שאם קנה ישראל את החוב
מהמלוה הנכרי שהלוה
לישראל אחר, חייב הלוח
הישראל לשלם לישראל
הקונה, הרי שההלואה אינה
פוקעת מאליה ובכל מקרה
חייב לשלם לו.

ולכן העלה החזון איש
שההלואה אינה פוקעת
והחוב נשאר קיים, רק
שאינו חייב מדין 'פריעת בעל חוב מצוה' לשלם
את חוב ההלוואה. ועוד כתב שאפשר שאם
הלוח מתכוון בפירוש להפקיעה היא פוקעת,
אלא שאם הוא עומד לפרעה מפני חילול השם
או דרכי שלום או כדי שילוה לו פעם נוספת
לא פקעה ההלוואה, ובנידון של הרא"ש מדובר
כאשר המזיק התכוון לשלם להגוי.

ונראה שלפי דבריו אלו כתב (ב"ק סימן טו
ס"ק לט, ד"ה ובדין עכו"ם אמצעי)

שאם הלוח מן הגוי מפקיע את
חוב הגוי, שוב אין המלוה
לגוי יכול לגבות ממנו מדין
שיעבודא דרבי נתן, וכתב
שאין זה דווקא כאשר
קדם ללוות מהגוי קודם
שהגוי לווה מהישראל,
אלא גם אם קודם לווה
הגוי מהישראל, ורק אחר
כך הלוח לישראל רשאי
להפקיע חוב הגוי, ואין
כאן דין שיעבודא דרבי
נתן. [ודלא כהתומים
שהובא לעיל שחילק
וכתב, שבאופן
זה כבר זכה
הישראל
המלוה לגוי

בחוב של הישראל שלוח מן הגוי מכח שיעבודא
דרבי נתן, ושוב אינו יכול הלוח מן הגוי להפקיע
את החוב מהישראל שהלוה לגוי]. למעשה, גם
התומים עצמו בהמשך דבריו (סימן קכו ס"ק
כו) כתב לחדש שהפקעת הלוואת נכרי אינה חלה
מאליה. כל עוד הישראל אינו מצהיר במפורש
שרצונו להפקיע את חובו של הנכרי, החוב
עומד בתוקפו והמעות נותרות בבעלות הנכרי.
ומכל מקום, הניח התומים דין זה ב'צריך עיון'.
בנתיבות המשפט (סימן עב ס"ק נב) הביא
את דברי התומים הראשונים שההלואה פוקעת
מאליה, וכתב: נראה דכל זמן שהישראל לא
גילה דעתו שגזלו, לא נעשה שלו, ואפילו כבר
גילה דעתו שגזול לא נקרא שלו, כמ"ש המגן
אברהם, דאף דגזול הגוי מותר, לא נקרא שלכם.
ובסימן קל (ס"ק א) הביא הנתיבות שבתומים
עצמו (סימן קכו ס"ק כז) חזר לכתוב שאם
מפקיע פקע, וכתב על זה: וכך הוא בבירור. וכן
היא הכרעת האחרונים, כמבואר בשער המשפט
(סימן שמח ס"ק ג) באמרי בינה (הלואה סימן
פא) בשו"ת מהר"ם (ח"ו סימן כו).

ובשו"ת דבר אברהם (ח"ב בהשמות לסימן
יג ס"ק ג) ובאור שמח (מכירה פרק י הלכה יב
ד"ה הנה) כתבו ששיעבוד הגוף לגוי בטל ורק
שיעבוד הנכסים קיים מכח החוב שלא נפקע,
וכ"כ בחידושי הגר"ח מברסק (ב"ק לח). וכן
האריך הגר"ש שמעון שקופ בשערי יושר (ח"ה
פרק ה) ובחדושים (ב"ק סימן ה ס"ק ג) להביא
ראיות רבות שרק איסור גזל ליכא אבל חוב
איכא.

ההלכה בגוי בעל חוב שברח

העולה מכאן לנידון דידן: מאחר שהנכרי
ברח ואינו יודע מה נעשה בחוב, נראה שאין
כאן חילול השם, ולפיכך רשאי ר' משה יצחק
לטעון שהוא מפקיע את הלוואת הנכרי
ומבקש לזכות במעות לעצמו.

אולם לדעת התומים, חילוק
יש בדבר: הפקעת ההלוואה
מועילה רק כלפי חובות
שהנכרי התחייב בהם לאחר
שהייתה ההלוואה ביד ר'
משה יצחק. אך אם יש
חובות שקדמו להלוואה זו,
לא מועילה הפקעת הלוואה,
ויש לר' משה יצחק להחזירם
לנושים הקודמים. והחזון איש
סבר שלעולם יכול להפקיע את
החוב לגוי, ולהיפטר מלשלם
לנושים של הגוי. ומאחר וכך
רשאי ר' משה יצחק להפקיע
את החוב ולהחזיק בטענת
'קיים לי' כדעת החזון איש
שהפקעה זו מועילה.

